

**SÖZLÜ KÜLTÜR BELLEĞİNDE
AYDIN İLİ VE AYDINLI İMGESİ**
IMAGE OF AYDIN PROVINCE AND
AYDINLI IN ORAL CULTURAL
MEMORY

Doç. Dr. İsmail ABALI
Iğdır Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: abalismail09@gmail.com
Orcid: 0000-0003-2361-039X

Öz*

Bir milletin toplumsal belleğinde mevcut olan dünya görüşünü, tefekkür dünyasını ve zihin yapısını tespit edebilmenin temel yöntemlerinden biri, söz konusu topluluğun sözlü kültür ürünlerini analiz etmektir. Zira en erken dönemlerinden itibaren kuşaklar arası iletişimi atasözü, deyim, efsane ve fıkra gibi sözlü kültür unsurlarıyla sağlayan toplumların hayal dünyasındaki imgelerin tespiti bu ürünlerin incelenmesine ve çözümlenmesine bağlıdır. Böylece herhangi bir unsurun, toplum nazarında nasıl tasavvur ve tahayyül edildiği saptanabilmekte; söz konusu topluluğa ait kolektif düşünce yapısının kapsamı ve işleyişi hakkında yeni bilgiler edinilebilmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Anadolu sahası Türk toplumunun ortak belleğinde Aydın şehrinin ve Aydınlıların nasıl algılandığı, hangi yönleriyle dikkati çektiği ve bunların sözlü kültür ürünlerine nasıl yansıdığı gibi soruların cevabı aranmaktadır. Bir başka deyişle Aydın'ın ve Aydınlıların, Türk toplumsal belleğindeki yerinin tespit edilmesi amacının güdüldüğü bu çalışmada, temelini sözlü kültürden alan Anadolu sahası anonim halk edebiyatı metinleri nitel doküman analizi ile tahlil edilmiştir. İnceleme neticesinde elde edilen bulgulara göre Türk insanının kolektif zihninde Aydın'ın sosyokültürel yaşamdaki nitelikleri doğrultusunda tasvir edildiği sonucuna varılmış; Aydınli imgesinin ise sosyal yapılar arasındaki farklılıklar neticesinde teşkil olunduğu saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: kolektif bellek, sözlü kültür, Aydın ili, Aydınlı

Abstract

One of the fundamental methods for identifying a nation's worldview, contemplative world, and mindset as they exist in its collective memory is to analyze the oral cultural products of that community. This is because the identification of images in the imagination of societies that have facilitated intergenerational communication since their earliest days through elements of oral culture, such as proverbs, idioms, legends, and jokes, depends on the examination and interpretation of these products. Thus, it is possible to determine how any figure is conceived and imagined in the eyes of society, gaining new insights into the scope and functioning of the collective thought structure of the community in question. In this context, the study seeks answers to questions such as how the city of Aydın and its people are perceived in the collective memory of the Turkish society in Anatolia, what aspects attract attention, and how these are reflected in oral culture products. In other words, this study, which aims to determine the place of Aydın and its people in Turkish social memory, analyzes Anatolian anonymous folk literature texts, rooted in oral culture through qualitative document analysis. According to the findings of the study, it was concluded that Aydın was depicted in the collective mind of the Turkish people in line

* Bu makale, 13-15 Kasım 2025 tarihlerinde düzenlenen *Geçmişten Geleceğe Aydın Sempozyumu*'nda sözlü olarak sunulan bildiriden üretilmiştir.

with his qualities in socio-cultural life, and it was determined that the image of “Aydınlı” was formed as a result of the differences in social structures.

Keywords: collective memory, oral culture, Aydın province, Aydınlı

GİRİŞ

Dinamik ve karmaşık bir yapıya sahip olan toplumsal hafıza, toplulukların millî kimliklerini oluşturmada, tarihsel geçmişin anlamlandırılmasında ve ortak anlatıların şekillenmesinde etkilidir. Olayların, geleneklerin ve kültürel birikimlerin bir araya gelmesinden meydana gelen toplumsal bellek, sosyal bağların oluşmasında ve sürdürülmesinde birinci derecede aktif rol oynar (Kömürcü, 2025: 417). Toplumsal belleğin bir bileşeni olarak düşünsel çevre de kolektif zihnin şekillenmesinde ve kendine özgü niteliklerini edinmesinde önemli bir işleve sahiptir. Zira bir toplumda paylaşılmış fikirler, inançlar, değerler ve temsilleri kapsayan ve sosyal yapının gerçekliğini oluşturan düşünsel çevre, aynı zamanda insanların neyi, nasıl ve niçin düşündükleri üzerine odaklanan sosyal düşünceyi ihtiva eder (Bilgin, 2013: 129). Bir başka deyişle sosyal düşünce, toplum içerisinde yaşayan fertlerin herhangi bir unsur hakkında geliştirdiği fikirlerin nasıl ve hangi sebeplere bağlı olarak ortaya çıktığını ifade eden kolektif ve zihinsel etkinlikler bütünüdür.

Toplumsal belleğin sürdürülmesinde ve muhafaza edilmesinde öne çıkan etkili yöntemlerden biri sözlü gelenektir. Geçmişten günümüze dek edinilmiş birikimlerle oluşturulan kolektif belleğin en önemli taşıyıcılarından olan sözlü gelenek, toplumların dünya görüşünü ve değerlerini bünyesinde ihtiva edip sonraki kuşaklara taşımakla kalmaz; aynı zamanda yaşam tarzlarını ve davranışlarını dahi şekillendirebilir. Dolayısıyla sözlü geleneğe mensup kültürel unsurlar, milletlerin kendini veya herhangi bir olguyu nasıl gördüğünü ortaya koyabilir (Kömürcü, 2025: 418). Çünkü sözlü kültür veya folklor ürünleri, toplumların anonim/geleneksel dünya görüşü veya halk felsefesinin bir dışavurumudur ve anonim dünya görüşünün temeli halk fikirlerine dayanmaktadır. Halk fikrini bir toplumun insan ile dünyanın tabiatlarına ve insan hayatına dair genel kabuller ve varsayımlar oluşturur. Kendi başına bir folklor ürünü olmayan halk fikirleri, her daim sözlü kültür ürünlerinin içinde ve temelinde yer alır (Çobanoğlu, 2000: 12).

Sözlü kültür bir milletin genel kabullerini yansıtan unsurları içerir. Zira toplumların millî kimlikleri ile düşünce şekillerini kapsayan ortak kabuller, çoğunlukla sözlü kültürde tezahür eder. Çünkü bu kabuller, toplumun tüm fertleri tarafından benimsenmiş kabuller olması bakımından topluluğun kolektif bakış açısını içerir (Yıldırım, 1989: 16). Bu doğrultuda bir milletin kültür alanına dahil olan tüm unsurlarını sözlü kültürde bulmak mümkündür. Çünkü sözlü kültür, milletlerin deneyimlerini pekiştirecek şekilde biçimlenerek oluşur ve yazının kısıtlayıcı engellerine takılmadan toplum hafızasında yüzyıllar boyunca gelişerek halkın

bilincinde yerini alır. Tabiatının bir gereği olarak insanoğlu, günlük yaşamdaki en sıradan olaylardan olağanüstü durumlara kadar hafızalarda kalan her türlü sosyal, siyasi, ekonomik ve insani hadiseleri sözlü kültürde yaşatmaktadır (Ersoy, 2004: 102-103).

Sözlü kültürün, kolektif halk belleğinin bir yansıması olması bağlamında bu çalışmada, Anadolu sahası Türk toplumunun sözlü hafızasında Aydın ilinin ve Aydınlıların hangi imge alanlarına sahip olduğu incelenmektedir. Aydın ilinde ve Aydın'a coğrafi ve kültürel açıdan yakın bölgelerde daha önceden yapılmış sözlü kültür derleme çalışmalarından elde edilen verilerin nitel doküman analizi yöntemiyle tahlil edildiği bu çalışmada, anonim halk edebiyatı ürünlerinden yola çıkılarak Aydın'ın ve Aydınlının imge haritası ortaya konulmuştur.

1. Sözlü Kültür Belleğinde Aydın İli

Mekânların veya mekânsal unsurların halk bilimiyle olan ilişkisi, tanımlanması veya incelenmesinde sözlü kültürün kapsamını belirleyen sınırlandırıcı bir nitelik kazanmasıyla söz konusu olmaktadır. Bir başka deyişle mekânlar, çoğunlukla folklor ürünlerinin hangi yöreye ya da kente ait olduğunun belirtilmesinde öne çıkmaktadır. Fakat özellikle sözlü kültür ürünlerinde her daim zikredilen kimi şehirler, toplumların zihinlerinde ve dolayısıyla folklorik metinlerde sahip olduğu imgesel görünüşleriyle ele alınabilmektedir (bk. Karataş, 2023: 11-27). Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde Aydın kenti ile ilgili folklorik metinlerde çizilen imgeler ele alınmaktadır.

Ege bölgesinin sahil kısmında bulunan ve Akdeniz iklimi özelliklerine sahip olan Aydın ilinin idari sınırları, Aydın ve Menteşe dağları arasında yer alan Menderes havzası boyunca uzanmaktadır. Ege bölgesinin genelinde olduğu gibi Aydın ilinde de dağlar, kıyıya dik uzanmakta ve bu da deniz menşeli sıcak hava dalgasının ilin tamamında etkisini göstermesine neden olmaktadır. Dolayısıyla Aydın iline bağlı özellikle düşük rakımlı yerleşim birimlerinde sıcaklık, iklim özellikleri doğrultusunda yüksek derecelerde seyretmektedir. Bilhassa yaz aylarında Aydın, ülke genelindeki sıcaklık rekorlarına ortak olabilmektedir. Aydın'ın yüksek ısıya bağlı bu klimatolojik niteliği, yörede yaşayan halkın sözlü edebî literatüründe "*Aydın, beni baydın*" (Abalı, 2019: 196) düzgüsüyle ifade edilmektedir. Nitekim bu ifadeye göre Aydın, yörede yaşayan halkın kolektif belleğinde insanı bayıltacak derecede yüksek sıcaklık değerlerine sahip bir şehirdir.

Ülkemizin verimli ve geniş ovalarından biri olan Büyük Menderes ovasında kurulan Aydın ilinde, Akdeniz ikliminin ve toprak yapısının da etkisiyle başta incir, zeytin ve pamuk olmak üzere birçok tarım ürünü yetişmektedir. Yörede tarımsal faaliyet sürdüren çiftçiler için Büyük Menderes ovası, yılın farklı dönemlerinde kaliteli mahsullerin üretilmesi noktasında büyük bir önem taşımakta ve bu da yöre halkının ortak zihninde "*Aydın çukuru, altın çukuru*" (Gönen, 2006: 311) düzgüsüyle ifade

edilmektedir. Özellikle yörede üretilmekte olan incir, kalitesi ve rekoltesi bakımından ulusal ve evrensel ölçekte şöhret kazanmış; bununla birlikte Aydın iliyle özdeşleşip şehrin bir simgesi haline gelmiştir. Bu niteliğiyle incir, yöre insanının anonim halk edebiyatı ürünlerine sirayet edebilmiştir. Sözelimi “*Aydın’ın inciri, parasız bırakır cimriyi*” (Eminoğlu, 2016: 132) sözü, Aydın incirinin kalitesini ifade etmek için kullanılmaktayken “*Aydın yaylası, incir deryası*” (Gönen, 2006: 293) ibaresi de incirin veriminin ve rekoltesinin yüksek olduğuna yöneliktir. Koçarlı ilçesinde anlatılan bir fıkrada ise yörede, incir dışında diğer tarım ürünlerinin de meşhur olduğu anlaşılabilir. Fıkra, karısıyla geçim problemini çözmek için muskacıya giden bir kimseye muskacı “*Goçalı’nın böberi, garı dırdırı diñliyen tez geberi*” (Abalı, 2019: 288) şeklinde bir muska yazmaktadır. Bu fıkradan anlaşıldığı kadarıyla Koçarlı, kaliteli biber yetiştirilen bir ilçedir. Dolayısıyla anonim halk edebiyatı ürünlerine göre Aydın; verimli topraklar üzerinde kurulu, kaliteli ve rekoltesi yüksek tarım ürünlerine sahiptir.

Tarihî geçmişi MÖ. 4500 yıllarına dek uzanan Aydın, sahip olduğu ticari, zirai ve tabii özellikleriyle birçok toplumun uğrak yeri haline gelmiş ve sayısız uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Nitekim Herodot’un “*gökyüzünün altındaki en güzel yer yüzü*”¹ şeklinde tasvir ettiği Aydın, Evliya Çelebi tarafından da “*dağlarından yağ, ovalarından bal akan şehir*” sözleriyle betimlenmiştir. Günümüzde de Aydın şehri, bu niteliklerine ek olarak sanayi merkezlerine ve turistik bölgelere olan yakınlığının yanı sıra modern ve kültürel bir şehir cazibesi taşımasından dolayı insanların yaşamak için tercih ettiği şehirlerin başında gelmektedir. Böylece Aydın şehri gerek il içi gerek de il dışı göçlerin odak noktalarından biri haline gelerek kozmopolit bir nüfus yapısına sahip olmuştur. Sosyal hayatta karşımıza çıkan bu durum, kolektif belleğin bir yansıması olan anonim halk edebiyatı ürünlerinden mâni türünde de kendini göstermektedir:

Salının pazarında
Güzeller incir tartar
Aydın güzel memleket
Adamın ömrü artar²

Nitekim söz konusu mâniye göre Aydın; güzel, yaşanılabilir ve sahip olduğu doğal ürünleri ve havasıyla insanın ömrünü artıran bir niteliğe sahiptir. Öyle ki Koçarlı ilçesinde tespit edilen bir alkışın içeriği de benzer düşünceye işaret etmektedir. Özellikle yaşlı kimselerin evlenme çağına gelmiş gençlere yönelik sarf ettiği “*Aydın’da bir evin olsun, kapısında bir ak tavuğun olsun*” (Abalı, 2019: 266) duasına göre kişinin Aydın’da bir eve sahip olması, kapısında sadece bir tavuğu bulunmasına rağmen hayatını idame ettirmesi için yeterlidir. Çünkü halkın ortak düşünce dünyasına göre Aydın gerek sosyoekonomik yönden gerek de diğer parametreler bağlamında ikamet

¹ <http://aydin.gov.tr/gokyuzunun-altindaki-en-guzel-yeryuzu>, (E.T.: 08.09.2025)

² <https://aydin.ktb.gov.tr/TR-64471/maniler.html>, (E.T.: 02.09.2025).

etmek için ideal bir memleketidir. Hatta Burdur'dan derlenmiş “*Aydın'dan gelen eşek, kırk gün anırır*” (Kazan, 2005: 1541) atasözüne göre Aydın'dan ayrılmış hayvanlar dahi memleketini özlemektedir. Bu da yöre halkının ortak kabullerine göre yaşamını Aydın'da sürdürmenin taşıdığı öneme işaret etmektedir.

Tarihsel geçmişi bağlamında Aydın, yoğun nüfus yapısı ve jeopolitik konumu dolayısıyla ticari faaliyetlerin merkezindeki şehirlerden biri olmuştur. Şehir merkezi ile çevre ilçe ve köylerinde yaşayanların temel alışveriş ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir ticari merkez olan Aydın'da, geleneksel pazar kültürü canlılığını halen korumaktadır. Özellikle il merkezinde kurulmakta olan salı pazarı, on yıllardır süregelen sosyoekonomik etkinliklerin hatırasını günümüzde de muhafaza etmektedir. Aydın'ın söz konusu sosyokültürel durumu, halkın zihinsel edimlerinin bir yansıması olan sözlü kültür unsurlarına da aksetmiştir:

Baba Aydın'a vardın mı
Bana çeyzimi/al kınalar/telli duvağım aldın mı (Aktakka ve Demircan, 2006: 107)

Bu türküye göre Aydın, çevresindeki yerleşim birimlerinde yaşayanlar için başta düşün hazırlıklarının giderilmesi olmak üzere her türlü gereksinimin temin edilmesinde başvurulan önemli bir ticari merkezdir. Hatta şehir, Aydın dışında yaşayan insanların da ihtiyaçlarını temin etmede başvurdukları bir bölgedir. Nitekim aşağıdaki mâni ve türkü metinlerinde de bu durumu görebilmekteyiz:

Aynam gelir Aydın'dan,
Karlı dağın ardından,
Yörük çoban ne bilir?
Gül yanağın tadından. (Yazıcı, 2019: 86)

***

Aydın içinde kapalı çarşı
(Yürü hey) Cafer sen de yürü düşmana karşı (Simen, 2024: 193)

Tarihsel süreç içerisinde Aydın'ın ticari faaliyetler açısından canlı olması, yörede sosyokültürel ve sosyoekonomik yaşamı da canlandırmıştır. Bu yönüyle Aydın, tarımsal üretimin yanında sınaî üretim açısından da merkezî bir yapıya bürünmüştür. Nitekim anonim ürünlerden anlaşıldığı kadarıyla Aydın; tekstil, değirmencilik, kargıcılık gibi faaliyetlerin sürdürüldüğü bir şehir imgesine sahiptir. Sözgelimi Aydın'ın en kalabalık ilçesi olan Nazilli'de, Sümerbank Basma Fabrikası kurulmuş (Yıldız Altın, 2022: 172) ve ilçe, 1930'lardan son dönemlere değin tekstil merkezi olarak anılmıştır. Anonim halk edebiyatı ürünlerinde de bu durum *Nazilli basması* olarak karşımıza çıkmakta ve halk belleğinde Nazilli'nin basmalarıyla ünlü bir ilçe olduğu algısı kendisini hissettirmektedir:

Ak üzüm asmasıyım
Nazilli basmasıyım

Ana doktor istemem
Ben güzel hastasıyım (Deveci, 2007: 45)

Aydın ilinde faaliyeti sürdürülen geleneksel mesleklerden biri de kargıcılıktır. Bilimsel literatürde *arundo donax* adıyla bilinen, dilimizdeki ismi *kamış* ve *saz* olan kargı; yörede hasır, gölgelik, sepet vb. yapımlarında kullanıldığından Aydın'da kargıcılık son dönemlere kadar canlı bir şekilde icra edilmektedir (Veren, 2019: 129). Öyle ki bu mesleğe özgü bir tekerleme, yörede yaygın olarak bilinmektedir. Tekerlemede de isimleri geçtiği üzere Germencik, Umurlu, İmamköy, Erbeyli ve Ortaklar adlı yerleşim yerlerinde bu faaliyet önemli bir geçim kaynağıdır:

Gaagı vaa, gaagıcık vaa
Gaagıdan gaagiya faak vaa
Geemencik gaagısı baamak gibi
Umuulu gaagısı baadak gibi
İmamköy gaagısı vaa
Bağmak bağmak
Eebeyli gaagısı vaa
Dınak dınak
Gaagı vaa beli bükülüü
Gaagı vaa deli dövülüü
Geemencik gaagısınan
Ootaklaa gaagısının faakı
Oota baamak gibi
Gaagı vaa, gaagıcık vaa
Gaagıdan gaagiya faak vaa (Aktakka ve Demircan, 2006: 132)

Yörede, toplumsal belleğe sirayet eden geleneksel mesleklerden biri de değirmenciliktir. Ekmek yapımı için su gücüyle çalışan değirmenlerin geçmişte Aydın yöresindeki önemli faaliyetlerden biri olduğu bilinmektedir. Örneğin salnamelerde, 19. yüzyılda Aydın ve köylerinde beş yüz civarında değirmen bulunduğu ve bu değirmenlerde yüzlerce kişinin çalıştığı bilgisi mevcuttur (Özgün, 2006: 121). Gerek değirmenlerin sayıca çokluğu gerek de insanların bu hizmete olan ihtiyacı bağlamında değirmencilik, anonim halk edebiyatı ürünlerine aksetmiştir:

Aman değirmancı değirmancı
Öğüt de çavdarıma buğdeyıma (Simen, 2024: 192)

Aydın ilinin ulusal çaptaki kentsel imgelerinden biri de zeybeklik/efelik kurumu olmuştur. *Efeler Diyarı* vasfıyla anılmakta olan Aydın ilinde efelik/zeybeklik, geçmişte Selçuklulara kadar uzanan bir yapıdır. Selçuklu devletinde uçlarda görev alan akıncı askerî birlikleri oluşturan zeybeklerin, Osmanlı döneminde merkezî düzenin tesisleriyle toplum içerisindeki varlık alanları azalmıştır. 17. asırdan itibaren Aydın vilayetinde çetecilik ve eşkıyalık kavramlarıyla adı anılan bu kurum, Millî Mücadele dönemiyle tekrar önem kazanmış ve zeybeklerin önemli bir kısmı Kuva-yı Milliye'ye katılarak

düşmanın yurttan atılması mücadelesinde önemli rol oynamıştır (Haytoğlu, 2011: 52). Özellikle Aydın ilinde ve ilçelerinde kazandığı zaferlerle efeler, halkın gönül dünyasında kahramanlığın ve ideal insan tipinin bir modeli haline gelmiştir. Dolayısıyla efelik, ortaya çıkmış olduğu ve savaşlar kazandığı Aydın ilinin imgelerinden biri olmuştur. Bu doğrultuda, toplumun kolektif zihninin bir yansıması olan sözlü ürünlerde de Aydın'ın efeler diyarı olarak anıldığı göze çarpmaktadır:

Depeler depeler yüksek depeler
Gulağında parlar elmas küpeler
Etrafım aldı Aydın efeler (Delen, 2023: 181)

***

Şu Aydın'ın (aman) uşağı
Gevşek bağlar (aman) guşağı
Şaka maka (aman) bilmezler
Çatladırılar (aman) bıçağı (Delen, 2023: 181-182)

***

Arabamın samanı
Martinimin dumanı
Şu Aydın'ın içinde
Yoktur efemden yamanı
Yan Ayşem yan (Aktakka ve Demircan, 2006: 105)

Toplumsal bellekte, Aydın iliyle ilgili karşılaşılan bir diğer imge ise çalıkakıcılıktır. Efelığın karanlık yüzünü oluşturan, fakat bir yandan da zeybeklerle karıştırılan çalıkakıcılar, efeler içerisinde Kuva-yı Milliye'ye katılmayıp adi soygunlar yapan gürüha verilen isimdir. Kendilerini halkı koruyup kollayan efelere benzeten, fakat Millî Mücadele döneminde zor durumdaki insanların tüm varlığını gasp edip toplum fertlerine eziyet eden çalıkakıcılar (Işık ve Türk, 2013: 124), sözlü kültür ürünlerinden özellikle fıkralara aksetmiştir. Birçok fıkrada çalıkakıcı, savunmasız insanlara zulmetmek üzereyken hakiki efeyle karşılaşmakta ve güç yetiremeyeceği bu efeleri görünce hemen kaçmaktadır (Aydın, 2002: 34, 96). Çalıkakıcılar hakkında anlatılan başka bir fıkrada da Kofti Efe adındaki bir çalıkakıcı, hakiki efelerin olmadığı ortamlarda sahte kahramanlıklarından bahsetmektedir (Aydın, 2002: 33).

Gerek tarımsal açıdan gerek de ticari bakımdan merkezi bir konuma sahip olan Aydın ili, tarihsel süreçte özellikle iç göçlerin odak noktası olmuştur. Ülkemizin ve Ege bölgesinin farklı şehirlerinden zirai ya da ticari amaçlı Aydın'a yapılan geçici/mevsimlik göçler neticesinde Aydın hem göç eden hem de geride kalanlar için gurbet olarak imlenmiştir. Özellikle ulaşım araçlarının olmadığı dönemlerde Aydın ili, uzak bir diyar şeklinde düşünülmüş ve bu durum sözlü kültür ürünlerine de yansımıştır:

Oğlum gelir Aydın'dan
Alın heybesini ardından

Oğlum atdan inince
Üç gız ölmüş derdinden (Çelik, 2008: 218)
***

Pampır gelir Aydın'dan
Karlı dağın ardından
Yörük çoban ne bilir
Bu sevdanın dadından (Aktakka ve Demircan, 2006: 97)

Öyle ki Aydın'a yakın mesafedeki ilçelerden biri olan Koçarlı bile ulaşım araçlarının bulunmadığı dönemlerde uzak bir yerleşim birimi şeklinde tasavvur edilmiştir. Nitekim "Pekmez gibi malın olsun, sineği Koçarlı'dan gelir" atasözünde söz konusu ilçe, tahmin edilemeyecek kadar uzak bir mesafe anlamıyla kullanılmıştır (Eminoğlu, 2016: 154).

Aşk ve sevdâ konulu halk edebiyatı ürünlerinde, sevgili ile yaşadığı yerleşim yeri arasında doğrudan bir bağın kurulduğu bilinen bir gerçektir. Bir başka deyişle özellikle mâni ve türkülerde, sevilen kişi ile onun bulunduğu şehrin benzer nitelikleri haiz olduğu varsayılır ve sevgili ile birlikte yaşadığı şehir de güzellenir. Dolayısıyla sevgilinin de güzelliğini, ait olduğu şehirden aldığı ya da sahip olduğu sevilesi niteliklerinin bu yerleşim birimine dayandığı düşünülmektedir. Zira Aydın da bu duruma örnek şehirlerden biridir. Sözlü ürünlerde Aydın, güzellerin diyarı olarak imlenmektedir:

Yürüyün güzeller Aydın eline
Kemer olup sarılsam yârin beline
Ay oğlan, a gardaş gınan gutlu olsun
Âmin den arkadaşlar bize de gelsin (Simen, 2024: 177)
***

Minarede ezan var
Gülbağçe'de gezen var
Şu Aydın'ın içinde
Gün görmedik güzel var (Aktakka ve Demircan, 2006: 96)

Bunun yanında, anonim halk edebiyatı metinlerine göre Aydın, sahip olduğu coğrafi yapısıyla insanların çeşitli sebeplerle gizlenmesine olanak sağlamaktadır. Özellikle dağları ve ormanları ile Aydın; eski dönemlerde efelerin, kaçakların ya da suçluların saklandığı merkezlerden biri haline gelmiştir:

Gine yeşillendi Acıpayam yolları
Her tarafa yol ediyor Celal'imın şanları
Bize de meskan olucek Aydın dağları (Delen, 2023: 182)
***

Aydın dağlarında gezerim gayri
Yazıldı fermanım okundu gayri
Aldım martinimi çıktım dağlara
Dünya bir olsa tutulmam gayri (Aktakka ve Demircan, 2006: 116)

***

Kuyucak'tan çıktım sökün eyledim
İndim Aydın'a mekân eyledim (Güven, 2005: 390)

***

At bağladım Akkaya'nın dibine hadi len efem
Mekân mı tuttun güzel Aydın'ın yosmam damına (Simen, 2024: 193)

Aydın'ın en önemli coğrafi unsurlarından biri Büyük Menderes nehridir. İlin idari sınırlarını bir nevi ortadan ikiye ayıran nehir, Aydın'ın güney kesiminde yaşayanların şehir merkezine ulaşması noktasında, özellikle ulaşım araçlarının ve dolayısıyla köprülerin olmadığı dönemlerde adeta bir engel vazifesi görmekteydi. Karşıdan karşıya geçişlerin sallarla ya da diğer ilkel metotlarla gerçekleştirildiği zamanlarda birçok kişinin nehre düşerek hayatını kaybettiği bilinmektedir. Ülkemizde Fırat, Dicle, Kızılırmak gibi nehirlerde gerçekleşen boğulma kazaları neticesinde söylenen ağıtlar ve sonrasında türküye dönüşmüş formları bağlamında, Büyük Menderes nehri de olumsuz bir imge alanına dahil olmuştur. Nitekim anonim halk edebiyatı ürünlerinde nehir, cana kast eden bir varlık şeklinde tahayyül edilmiş ve Azrail'in eğleştiği yer olarak düşünülmüştür:

Aydın Ovası'na vardım da döndüm
Menderes başında Azrail gördüm
Kıyma Azrail kıyma tatlı canıma
Doyamadım ben bir günlük geline (Simen, 2024: 378)

***

Menderes Menderes hayın da Menderes
Aklımı da aldın fikrimi de çaldın
Yârimi de neylersen coşkun Menderes (Simen, 2024: 199)

***

Oy Menderes Menderes bulanık Menderes
Sen de bencileyin yarsız kal Menderes (Aktakka ve Demircan, 2006: 113)

2. Sözlü Kültür Belleğinde Aydınlı

Toplumsal belleğin somut bir tezahürü olan sözlü ürünlerde, Aydın ilinin yanında Aydınlıların da yer aldığı görülmektedir. Gerek türkü ve mâni gibi manzum metinlerde gerek de fıkra gibi anlatmalık türlerde Aydınlılar belirli davranış kalıpları çerçevesinde teşkil olunan nitelikleri haizdir. Bu niteliklerden ilki çalışkan ve namuslu insan tipidir. Örneğin "*Karacasu'da bardak yaparlar, akşama kalmadan Kuyucak'ta kulpunu takarlar*"³ atasözüne göre Aydınlılar, kendisine verilen ya da yapılması gereken işi kısa sürede bitirmesiyle bilinmektedir. Bunun yanında, anonim ürünlerde, Aydınlının aynı zamanda namusuna düşkün bir profil taşıdığı da görülmektedir. Nitekim Burdur'dan derlenmiş olan bir sözlü ürüne göre kendisine laf atılan Aydınlı kız, neticesi evlilikle

³ <https://aydin.ktb.gov.tr/TR-64467/atasozleri-ve-beddualar.html>, (E.T.: 02.09.2025).

sona eren bir ilişki içerisinde ve bu durum “gerçek çıkmak” sözüyle belirtilmektedir:

Dam ardında darı ekim burçak çıktı
Aydınlı kıza bir laf attım gerçek çıktı (Durgut, 2022: 240)

Toplumsal bellekte konu ile ilgili dikkati çeken bir diğer husus ise Aydın'ın içki içmeyi seven ve sarhoş gezen bir özellikle tasvir edilmesidir. Ülkemizin birçok bölgesinde olduğu gibi Aydın'da da özellikle düğünlerde içki ikram edilmesi ve erkeklerin içki tüketmesi söz konusudur. Toplumsal cinsiyet bağlamında bir nevi erkekliğin içki içerek sergilendiği bu gibi ortamların oldukça yaygın olduğu Aydın şehrinde derlenen kimi sözlü ürünlerde, Aydın'lı erkeklerin de benzer şekilde tasavvur edildiği görülmektedir. Nitekim bir fıkrada, yağmur duasına giden ahaliye “*Bana rakı getirirseniz yağmur yağdırırım*” (Aydın, 2002: 67) diyen Aydın'lı dede, bahsedilen bu duruma örnektir. Bunun yanında bir Aydın türküsünde de belirtildiği üzere sözlü ürünlerde Aydın'lı sarhoş gezen bir niteliğe sahiptir:

Her gün sarhoş her gün sarhoş
Şu Aydın'ın uşağı (Aktakka ve Demircan, 2006: 120)

Toplumsal bellekte Aydın'lı, dinî değerlere karşı kayıtsız ya da bu konuda bilgisiz insan modelini de taşımaktadır. Ülkemizde neredeyse her yörede karşılaşıldığı üzere Bektaşî-meşrep nitelikleri haiz olan Aydın'lı, özellikle Yörük fıkralarında bu özellikleriyle tezahür etmektedir. Nitekim bir kısmı halen Aydın'da yaşayan, bir kısmı da Çukurova bölgesine göçmüş olan Aydın'lı Yörüklerle ilgili anlatılan bazı fıkralarda, söz konusu grubun dinî ibadetleri ya da çeşitli inançsal hususları bilmediği yahut bunlara karşı ilgisiz olması söz konusudur. Örneğin minarede ezan okuyan hocaya “*Ne bağırıyorsun? Çıkamayacağın yere neden çıkıyorsun?*” şeklinde tepki gösteren çoban ile şapkasını alıp camiye giren çocuğa “*Bu yaşa kadar oraya girmedim, seksen yaşından sonra beni oraya sokma*” (Doğaner, 2014: 135-136) diyen Aydın'lı dede bu duruma örnek teşkil etmektedir. Benzer şekilde yağmurun, Allah tarafından şalvarı kurumaması diye yağdırıldığını düşünen ve yaptığı para duası sebebiyle depremlerin meydana geldiğine inanan (Aydın, 2002: 67, 121) Aydın'lı profiline bahsedilen özellikleri aynıdır. Hatta bir fıkrada, Aydın'lı bu özelliğini “*Devem öldükten sonra dini, imanı ne edeyim?*” (Doğaner, 2014: 138) şeklinde itiraf etmektedir.

Türk fıkralarının ortaya çıkışında etkili olan unsurlardan biri de sosyal yapı içerisindeki farklılıklardır. Farklı yaşayış tarzlarına sahip topluluklar içerisinde bir grubun özellikleri diğeri tarafından gülünç algılandığı anda nesiller boyunca anlatılacak olan fıkraların da ortaya çıkışı mümkün hale gelir. Aydın'lı fıkralarında da durum böyledir. Sözgelimi Yörükler, yaşayış şekli ve şehir yaşamına olan yabancılığı sebebiyle yerleşik gruplar tarafından yadırganmış ve neticede çeşitli fıkralar ortaya çıkmıştır. Örneğin denizi ilk defa gören Aydın'lı bir çobanın “*Koyun salıverilecek bir ova*

varmış, onu da sel almış” sözü ile köyden ilk defa şehre gelen ve sabunsuz tıraşın daha ucuz olduğunu düşünüp buna göre hareket eden (Doğaner, 2014: 140-142) Aydınli Yörük’ün tavrı bahsedilen bu duruma örnektir. Yalnızca Yörükler değil yerleşik köylüler de şehirde yaşayanlar tarafından fıkralara konu edilmiştir. Sözelimi İstanbul’da Aydın’ın Yenipazar ilçesini tanımayanlara kızan, ilk defa gördüğü arabaya binerken ayakkabılarını çıkarıp dışarıda bırakan ve yolculuktan sonra ayakkabılarını indiği yerde arayan, doktorun *“Neyin var?”* sorusuna zeytinliklerini sayarak cevap veren (Aydın, 2002: 24, 85, 101) Aydınli, şehirliler tarafından saf ve cahil olarak imlenerek fıkralarda yerini almıştır.

Yörede derlenmiş olan fıkralarda, Aydınlinın aynı zamanda kurnaz ve hazırcevap bir karakter yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fıkra türünde gülmeyi ortaya çıkaran bir kişilik özelliği olması itibariyle Nasrettin Hoca tipinde de gördüğümüz bu nitelik, Aydınlıların da öne çıkan vasıflarından biridir. Sözelimi Aydınli, asması için kendisine ceketini uzatan milletvekiline *“Memlekete çivi mi çaktınız ki ceketini asayım”* (Aydın, 2002: 27) diyerek hazırcevaplığıyla fıkrada mizahın öznesi olabilmektedir. Aynı şekilde *“Sattığım cevizler sert çıkarsa bizi ararsın”* sözüyle aslında biz’i (çuvaldız) kast eden (Aydın, 2002: 93) Aydınli da kurnaz kimliğiyle ön plana çıkmaktadır. Aydınlinın bu özelliği, yöreye özgü efe fıkralarında da söz konusudur. Sözelimi kendisini yakalamaya gelen zabiti dualı çeşme kandırmacasıyla aldatan (Aydın, 2002: 79) ve *“Var mı bana yan bakan”* sözüyle efelik yapmaya çalışan, fakat hakiki efeyle karşılaşınca da *“Var mı ikimize yan bakan”* diyen (Aydın, 2002: 35) efeler, kurnaz ve hazırcevap karakter yapısıyla Aydınlinın öne çıkan özelliklerini fıkralarda temsil etmektedir.

Sözlü ürünlerde temsil edilen özelliklerinden biri de Aydınlinın şairane bir kişiliğe sahip olmasıdır. Hazırcevaplığın bir yansıması olan bu özelliğiyle Aydınli, böylece mizahın tezahür etmesini sağlamaktadır. Bilhassa Yörük fıkralarında karşımıza çıkan bu nitelik, Aydınlinın açıkça söylemek istediklerini kamufle etmekte ve aynı zamanda, söylenilenin etkisini kuvvetlendirmektedir. Sözelimi devlet dairesindeki basit bir işlem için günlerce Aydın’a gidip gelen bir Kuyucaklı, müdüre derdini şiirle anlatır:

Makam arabasına çalım ile biniyon
Arabadan da vali gibi iniyon
Benzin, mazot, vergi bizden; biliyon
İmzala şu belgeyi neye inat ediyon (Aydın, 2002: 46)

Konuyla ilgili olarak bir başka Aydın fıkrasında da gelini, torununu sevmek için gelen Çineli kayınpederine;

“Oğlumun dedesi geldi
Gelmeden gidesi geldi” der. Dedesi de;
“Dedenin adı Dur Ali

Bugün de buralı yarın da buralı” der (Aydın, 2002: 82)

SONUÇ

Kolektif hafızanın bir yansıması olan sözlü kültür ürünlerinde Aydın şehri; coğrafi, sosyokültürel ve sosyoekonomik özellikleriyle ve günlük yaşamda bilindiği şekilde tezahür etmiştir. Anonim halk edebiyatı ürünlerinde bu özellikleri, şehrin bilinmeyen niteliklerinin tezahüründen ziyade bilindik vasıflarının öne çıkarılması şeklinde kendini göstermektedir. Bu durum da Aydın ilinin en dikkat çekici niteliklerinin tespit edilmesi noktasında önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca şehrin söz konusu özelliklerinin yalnızca Aydın ilinde değil diğer yörelerden derlenen sözlü ürünlerde de mevcut olması ve bunların Aydın’a ait ürünlerle büyük benzerlik göstermesi, şehrin yalnızca bölgesel değil daha geniş çapta da benzer şekilde bilindiğini, tanındığını ve tahayyül edildiğini ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle Aydın şehri, sadece Aydınlılar tarafından değil Aydınlı olmayanlar tarafından da aynı niteliklerle tasavvur edilmektedir.

Sözlü ürünlerde Aydınlılar ise genel itibarıyla fıkra türü bünyesinde tezahür etmiş ve özellikle Türk fıkra geleneğine uyumlu biçimde sosyal yapılar arasındaki farklılıklardan doğan mizah ekseninde kurgulanmıştır. Bir başka deyişle Aydınlı, Aydın’da yaşamasının getirdiği kişilik yapısıyla değil toplum içerisinde sıkça görülen statü hiyerarşisi ya da sosyal sınıf ayrımıyla tasavvur edilmiştir. Köylü-şehirli, yöneten-yönetilen, yerleşik-konargöçer vb. farklılıkların gülünç yönlerinin ön plana çıktığı fıkralarda Aydınlı, sahip olduğu sosyal statünün zıttı konumundaki diğer bireylerce yadırganmış ve böylece fıkralarda tezahür etmiştir. Bir başka deyişle Aydınlı, Aydınlı olduğu için değil köylü, Yörük ya da yönetilen konumunda bulunduğu için fıkralara konu olmuştur. Bu sebeple Aydınlının bir fıkra tipi olmadığı, yalnızca sahip olduğu konumu itibarıyla diğer sınıflara göre farklılıklar taşıdığı söylenebilir.

Toplumların geçmişte yaşamış ve sahip olduğu kültürel birikimini sonraki nesillere aktarmış bireyleri ile halen yaşamını devam ettirmekte olan mensuplarının kolektif bir biçimde oluşturmuş olduğu toplumsal hafıza, soyut niteliğini sözlü kültür ürünleriyle somut hale getirmiştir. Zira bu çalışmada, Türk toplumuna mensup bireylerin zihninde mevcut olan, fakat söz konusu bireylerce dahi farkına varılamayan Aydın ili ve Aydınlı imgesi ile bunların yansımaları, soyut bir biçimde muhafaza edildiği toplumsal bellekten sözlü kültür analizi ile ortaya çıkarılmıştır. Böylece Türk toplumunun Aydın ili ve Aydınlı hakkında kolektif zihninde var olan duygu ve düşünceleri, hazır kalıplar halinde anonim halk edebiyatı ürünlerinden deşifre edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abalı, İsmail (2019). *Koçarlı (Aydın) Halk Kültürü*. İstanbul: Hiperyayın.
- Aktakka, Nuri-Necati Demircan (2006). *Dünden Bugüne Aydın Halk Kültürü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aydın, Turgay (2002). *Aydın Fıkraları, Yöresel Fıkralar-Söylenceler*. Aydın: Aydın Yazarlar ve Şairler Derneği.
- Bilgin, Nuri (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çelik, Türkan (2008). *Uşak İlyaslı Kasabası Folkloru*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çobanoğlu, Özkul (2000). "Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler". *Millî Folklor*. S. 45. s. 12-14.
- Delen, Mahmut (2023). *Türkülerde Yer Alan Ülke ve Şehirlerin Tematik Analizi*. Doktora Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deveci, Ümral (2007). *Deniz Üstü Köpürür-Muşla Türküleri ve Hikayeleri (Tasnif ve İnceleme)*. Muğla: İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Doğaner, Ali (2014). "Çukurova Bölgesi Fıkra Anlatma Geleneğinde Yörük Tipine Bağlı Fıkralar". *Route Educational & Social Science Journal*. C. 1. S. 1. s. 127-143.
- Durgut, Ali Oğuzhan (2022). *Burdur İli Yeşilova İlçesi Folkloru Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eminoğlu, Hatice (2016). "Atasözü ve Deyimlerdeki Yer Adları". *Turkish Studies*. C. 11. S. 5. s. 119-172.
- Ersoy, Ruhi (2004). "Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Düşünceler". *Millî Folklor*. S. 61. s. 102-110.
- Gönen, Sinan (2006). *Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma C. 1*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güven, Merdan (2005). *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haytoğlu, Ercan (2011). "Aydın Kuva-yı Milliyesinde Efe ve Zeybekler". *Belgi*. S. 1. s. 51-72.
- Işık, Caner-Türk, Gökhan (2013). "Aydın Halk Kültüründe Efelik ve Çalıkakıcılık". *Türk Tarihinde Efe ve Zeybek Kültürü Sempozyumu*. İzmir: Ödemiş Belediyesi Kültür Yayınları. s. 120-129.

Karataş, Pınar (2023). *Folklorun İmge Yaratma Gücü Bağlamında Türk Sözlü Kültüründe Bağdat*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Kazan, Şevkiye (2005). "Yöremiz Atasözleri ve Deyimleri ile Mahalli Söyleyişlerinden Derlemeler". *I. Burdur Sempozyumu*. C. 2. s. 1540-1557.

Kömürcü, İlker (2025). "Toplumsal Bellek İnşası ve Sürdürülmesinde Aşık Veysel'in Rolü". *folklor/edebiyat*. C. 31. S. 2. s. 413-432.

Özgün, Cihan (2006). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1923) Aydın İlinde İktisadi Değişim*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Simen, Beyza (2024). *Ege Türkülerinin Dili (Söz Varlığı)*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Veren, Ergün (2019). *Aydın Kültürüne Halkbilimsel Dokunuşlar-İncirin Yağı*. Ankara: Aydınlılar Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları.

Yazıcı, Merve (2019). *Denizli Mânileri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, Dursun (1989). "Sözlü Kültür ve Folklor Üzerine Düşünceler". *Millî Folklor*. S. 3. s. 16-17.

Yıldız Altın, Kübra (2022). "Bir Yaratıcı-Kültür Endüstri Modeli Olarak Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası". *Folklor Akademi Dergisi*. C. 5. S. 1. s. 169-183.

Elektronik Kaynaklar

<http://aydin.gov.tr/gokyuzunun-altindaki-en-guzel-yeryuzu> (E.T.: 08.09.2025).

<https://aydin.ktb.gov.tr/TR-64471/maniler.html> (E.T.: 02.09.2025).

<https://aydin.ktb.gov.tr/TR-64467/atasozleri-ve-beddualar.html> (E.T.: 02.09.2025)